

в Юго-Западном крае. – К., 1882. – 180 с.; 5. Шульгін М. Дворянське та селянське землекористування в Росії та на Україні. Нарис з історії поземельних відносин. – Харків, 1927.; 6. Ястребов Ф. Нариси з історії України. – Вип. VIII: Історія України в першій половині XIX ст. – К.: Вид-во Академії наук УРСР, 1939. – 274 с.; 7. Сташевский Е. История докапиталистической ренты на Правобережной Украине в XVIII – первой половине XIX в. – М.: Наука, 1968. – 484 с.; 8. Гуржій І. Розклад феодально-кріпосницької системи в сільському господарстві України першої половини XIX ст. – К.: Держполітвидав, 1954. – 452 с.; Гуржій І. Боротьба селян і робітників України проти феодально-кріпосницького гніту (з 80-х років XVIII ст. – до 1861 р.) – К.: Держполітвидав, 1958 р. – 168 с.; 9. Баранович А. Магнатське хозяйство на Юге Волыни в XVIII в. – М.: Изд-во АН СССР, 1955. – 184 с.; 10. Теплицький В. Розклад і криза кріпосницького господарства на Україні//Наукові записки інституту економіки АН УРСР. – 1954. – №2.; 11. Зайончковский П. Отмена крепостного права в России. – М., 1954. – 292 с.; 12. Лещенко Н. Крестьянское движение на Украине в связи с проведением реформы 1861 года (60-е гг. XIX в.). – К., 1959. – 523 с.; 13. Нестеренко О. Розвиток промисловості на Україні. – К., 1959. – Ч.1. – 496 с.; 14. Дружинин Н. Социально-экономическая история России//Избранные труды. – М., 1987. – 421 с.; 15. Маркина В. Крестьяне Правобережной Украины. Конец XVII – 60-е годы XVIII в. – К., 1971. – 175 с.; Маркина В. Магнатское поместье Правобережной Украины второй половины XVIII в. (Социально-экономическое развитие). – К.: Изд-во Киевского университета, 1961. – 336 с.; 16. Смолій В. Возз'єднання Правобережної України з Росією. – Київ: Наукова думка, 1978. – С. 167.; 17. Борисевич С. Поземельні відносини в Подільській губернії протягом 1793-1861 рр.: Дис. канд. істор. наук: 07.00.02. – Дніпропетровськ, 1992. – 182 с.; 18. Горенко Л., Присяжнюк Ю. До аграрної історії України: деякі аспекти соціально-економічного розвитку Правобережної України в XIX ст. (історико-економічні дослідження). – Черкаси: облредвидав "Січ", 1996. – 92 с.; 19. Рудакова Ю. Основні аспекти земельної політики уряду Павла I на території Правобережної України//Український історичний журнал. – №2(461). – 2005. – С.101-110.; 20. Бундак О. Аграрний розвиток Волинської губернії в 1795-1861 рр.: Дис. канд. істор. наук.: 07.00.01. – Львів, 1999. – 229 с.; 21. Крижанівський О. Інвентарна реформа 1847-1848 рр. у Волинській губернії: Дис. ... канд. істор. наук. – К., 1970. – 214 с.; Крижанівський О. Церква у соціально-економічному розвитку Правобережної України (XVIII – перша половина XIX ст.). – К.: Вища школа, 1991. – 127 с.; 22. Зінченко А. Церковне землеволодіння в політиці царизму на Правобережній Україні наприкінці XVIII – першій половині XIX ст. – К.: ОП "Білоцерківська друкарня", 1994. – 180 с.; 23. Історія українського селянства: Нариси: В 2 т. / НАН України. Ін-т історії України. – К.: Наук. думка, 2006. – Т. 1. – 632 с.; 24. Mościcki H. Dzieje porozbiorowe Polski w aktach i dokumentach. – Warszawa: Gebethner i Wolff, – T.I. Od rozbiórów do Księstwa Warszawskiego, 1772–1807. – 116 s.; 25. Kaczkowski J. Konfiskaty na ziemiach pod zaborem rosyjskiem do powstaniach roku 1831 i 1863. – Warszawa, 1918. – 388 s.; 26. Serczyk W. Gospodarstwo magnackie w województwie podolskim w drugiej połowie XVIII wieku. – Wrocław: Ossolineum, 1965. – 168 s.; 27. Смолій В. Возз'єднання Правобережної України з Росією. – Київ: Наукова думка, 1978. – С. 128.; 28. Смолій В. Возз'єднання Правобережної України з Росією. – Київ: Наукова думка, 1978. – С. 128.; 29. Каппелер А. Росія як поліетнічна імперія: Виникнення. Історія. Розпад/ перекл. з німецької Х. Назаркевич, наук. ред. М. Крикун. – Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2005. – С. 65.; 30. Історія Української РСР. У 8-ми т., 10-ти кн. – К.: Наукова думка, 1979. – Т.2. – С. 404.; 31. Зінченко А. Церковне землеволодіння в політиці царизму на Правобережній Україні наприкінці XVIII – першій половині XIX ст. – К.: ОП "Білоцерківська друкарня", 1994. – С. 24–26.; 32. Матеріали для історії Подольської губернії (1792-1796 гг.). – Вип. 1. – Каменец-Подольськ, 1885. – С. 59–60.; 33. ПСЗ-1. – Т. XXIII. – № 17090.; 34. Матеріали для історії Подольської губернії (1792-1796 гг.). – Вип. 1. – Каменец-Подольськ, 1885. – С. 47–49.; 35. Смолій В. Возз'єднання Правобережної України з Росією. – Київ: Наукова думка, 1978. – С. 153.; 36. Козій О. Становище польської шляхти на Поділлі: в період між повстаннями 1830-1831 рр. і 1863 р.: Дис. ... канд. істор. наук: 07.00.01. – Львів, 1997. – С. 25–26.; 37. Матеріали для історії Подольської губернії (1792-1796 гг.). – Вип. 1. – Каменец-Подольський, 1885. – С. 155–156.; 38. Охотский Я. Рассказы о польской старине. Записки XVIII века. – Т2. – СПб.: Типография П. П. Меркулева, 1874. – С. 28–32.; 39. Козій О. Становище польської шляхти на Поділлі: в період між повстаннями 1830-1831 рр. і 1863 рр.// Дис. ... канд. істор. наук. 07.00.01. – Львів, 1997. – С. 23.; 40. ПСЗ-1. – Т. XXIII. – № 17329.; 41. Никотин И. Столетний период (1772-1872) русского законодательства в воссоединенных от Польши губерниях и законодательство о евреях (1649-1876). – Т.1. – Вильна: Тип. А. Г. Сыркина, 1886. – С. 11.; 42. ПСЗ-1. – Т. XXIII. – № 17332.; 43. Смолій В. Возз'єднання Правобережної України з Росією. – Київ: Наукова думка, 1978. – С. 166–167.; 44. Охотский Я. Рассказы о польской старине. Записки XVIII века. – Т2. – СПб.: Типография П. П. Меркулева, 1874. – С.30–36.

Ю.В. Войцехівський

ВЧИТЕЛІ СІЛЬСЬКИХ ШКІЛ: 1960 - ПЕРША ПОЛОВИНА 1980-Х РР. (ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКЦІЯ)

Учительство - це специфічна група інтелігенції. Вчитель є центральною фігурою в освіті та вихованні підростаючого покоління.

Наша держава отримала суперечливу освітянську спадщину. З одного боку - це самовіддана праця, творчий ентузіазм, вагомі здобутки та інновації вчителів, з іншого - викривлена система

.....
державної освіти, що ігнорувала інтереси особистості, нівелювала, а то й відкрито зневажала її національні почуття, керувалася виданими за межами України правовими документами, літературою тощо.

Ця система всіляко витісняла рідну мову з навчального процесу, орієнтувалася лише на державну форму власності освітянських закладів, працювала у тісних лабетах офіційної ідеології, а фінансування – за сумнозвісним залишковим принципом.

Жорстка регламентація змісту, уніфікація навчальних планів, вузькопрофільність підготовки спеціалістів, відсутність дійсно диференційованої оплати праці педагогів призвела до невідповідальності рівня освіти щодо потреб особистості й суспільства.

Потреба в педагогічних кадрах в школах республіки була постійною. Для села це було і є особливо актуально, незважаючи на те, що робота по забезпеченню села педагогічними кадрами велася. Важливо позбутися помилок, притаманних досліджуваному періоду, а з іншого боку, – слід зберегти все позитивне, надбане багатьма поколіннями учительських кадрів.

В Україні сільські школи в досліджуваній період мали значну питому вагу в системі народної освіти. Зокрема, в 1975 р. в них навчалася близько 45% учнів¹.

Усього в республіці готували вчителів 33 педагогічні інститути (в тому числі два інститути іноземних мов, один – фізичного виховання)². Дев'ять педагогічних інститутів мали факультети фізичного виховання. Всього було випущено педагогічними інститутами в 1970 р. – 19.8 тис. вчителів, у 1980 р. – 21.7, у 1985 р. – 22.1 тис. вчителів. Відповідно педагогічними училищами було випущено 9.8 тис., 12.6 тис. 17.9 тис. вчителів².

І щорічно 80% випускників направлялося в село³.

Лише цим можна пояснити забезпечення шкіл учительськими кадрами. У 1984 р. в сільських школах вищу освіту мали 69.7% учителів, тоді як у 1975 р. вони становили 61.9%. Фактом залишається і те, що швидкими темпами таким шляхом вдалося збільшити на селі кількість учителів з вищою освітою в IV класах. За п'ять років процентне співвідношення зросло з 86.8 до 92.9³.

Поліпшенню забезпечення сільських шкіл учительськими кадрами з вищою освітою сприяло розширення підготовки в педагогічних інститутах учителів початкових класів, історії, російської мови й літератури, трудового навчання та педагогів спарених спеціальностей: математика і фізика, фізика, англійська і німецька мова, російська мова і література й іноземна мова, історія та основи держави і права.

У 1975 р. педінститути України випустили 2.5 тис. вчителів широкого профілю, у 1980 р. випускників таких факультетів було вже понад 4 тис. чоловік⁴.

Однак, парадоксальність ситуації полягає в тому, що вчителі більше, ніж представники інших спеціальностей, мігрували або в інші професії, або випускники вищих навчальних закладів і педучилищ просто не з'являлися за направленням. Сільські вчителі переїжджали, мігрували в міста. Усе це призводило до хронічної нестачі учителів у сільських школах.

Щоб вирішити цю кадрову проблему у 1972 р. був введений позаконкурсний прийом до педагогічних ВНЗів республіки для молоді з віддалених сільських районів з наступним поверненням їх на роботу в ці ж райони. В цьому ж році до педінститутів було зараховано 540 випускників середніх шкіл із віддалених гірських і поліських районів⁵.

У 1974 р. з 15,4 тис. молодих спеціалістів було направлено до сільських шкіл майже 14 тис. чоловік.⁵ У 1977 р. з 24 тис. молодих фахівців, які поповнили вчительство республіки, близько 20 тис. учителів прийшло у сільські школи⁶.

Під час розподілу випускників педагогічних навчальних закладів робилася спроба вольовими методами задовольнити потреби сільських шкіл, куди щорічно направляли понад 80 відсотків молодих спеціалістів.

Сільську молодь до внз також зараховували поза конкурсом на основі договору з колгоспами і радгоспами. В результаті у 1984 р. з 40 тис. молодих спеціалістів, направлених до шкіл республіки, 30 тис. поповнили педагогічні колективи сільських шкіл України⁷.

При деяких коливаннях і навіть тимчасових зниженнях показника неявки молодих спеціалістів до шкіл республіки усе-таки в досліджуваній період прослідковується поширення негативної тенденції.

Частка молодих спеціалістів, які не прибули за направленням у 1964, 1965 і 1966 рр. складала у середньому лише 0.6% від загального числа випускників педагогічних внз. Навіть серед випускників університетів, які не з'явилися за направленням, у ці роки в середньому складала 4.4% від загальної кількості випускників, направлених на роботу в школи. Це приблизно в 3.5 раза менше, порівняно з іншими роками досліджуваного періоду.

Найбільш вірогідним поясненням цього явища можна вважати існуючу в 1964, 1965, 1966 р. практику видачі диплома про закінчення вчнз молодого спеціаліста тільки після одного року роботи за місцем призначення. Згідно з постановою ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 3 вересня 1966 р. існуюча практика видачі диплома була відмінена⁸.

Керівники відділів народної освіти, порушуючи існуюче законодавство, призначали на вчительську роботу осіб із загальною середньою освітою або спеціалістів без педагогічної освіти. За 1985 р. кількість таких вчителів зростає в Криму, на Львівщині, Ровенщині.

І все одно потреба загальноосвітніх шкіл в педагогах повною мірою не задовольнялась. Так, за період з 1967 р. у школах названих областей не вистачало щорічно від 1000 до 1300 учителів. В той же час до Кримської, Київської, Вінницької, Миколаївської і Черкаської областей кожного року у передньому напрямлялось 150-200 випускників педагогічних училищ.

Не все складалося належним чином і в педагогічних вчнз. Тут спостерігався значний відсів студентів. Згідно з даними дослідження з кожного курсу вибувало 2-3% студентів¹².

Однією з важливих причин безвідповідального ставлення до свого навчання було те, що аудиторії педагогічних інститутів заповнювала молодь без будь-якого покликання до педагогічної праці. У свою чергу це вело до зниження соціальної функції педагогічної освіти.

Викладачі Київського державного педагогічного інституту в 1985 р. на заочному відділенні замість вступних екзаменів проводили співбесіди з вступниками, які вже мали стаж педагогічної роботи. Але ні ці, ні інші заходи не стримували міграції, а абітурієнти, навчаючись в педінституті, у більшості випадків не проявляли необхідного інтересу до роботи в школі¹³. Зрозуміло, що при першій можливості після закінчення вчнз вони залишали школу.

Спостерігалася тенденція до щорічного збільшення кількості учителів, які змінювали професію. Вивчення і класифікація мотивів зміни роботи учителів показало, що більшість з них у своїх мотивах мотивувала такий крок стандартним формулюванням "за сімейними обставинами".

Насправді ж причини були різними. Мотивування обставинами використовувалися задля спрощення процедури пояснень у відділах народної освіти.

Однією із справжніх причин переходу на роботу до інших галузей була відсутність належних житлово-побутових умов.

У більшості шкіл не було можливості забезпечити прибулого за направленням молодого спеціаліста житлом. А пришкольні приміщення як і були, то не відповідали найелементарнішим житлово-санітарним нормам.

Часто у сільських районах, не тільки не було належних житлових умов, а можливості в організації нормального харчування були обмежені. Часто на місцях не було магазинів а в колгоспах продукти не завжди можна було придбати. Не завжди вчителів достатньо забезпечували їм.

Але певна кількість учителів мігрувала дійсно за сімейними обставинами (потребою догляду батьками, переїзд до чоловіка або дружини тощо)¹⁴.

Культурно-освітні установи в селах також не завжди задовольняли запити учителів. Клуби і бібліотеки, як правило, рідко були справжніми центрами культури на селі. Найчастіше вони ставали місцем проведення зборів і демонстрації кінофільмів. Бібліотеки не забезпечували учителів новинками літератури і тим паче новинками з предметів і методики викладання.

Спостерігалось і таке негативне явище, коли випускників педвчнз області могли відправити в іншої області в той час, коли у своїй їх не вистачало. Не старалися подбати і про те, щоб випускник по можливості їхав працювати у рідні місця, де у нього вже була якась певна побутова ситуація, рідні, знайомі умови життя. Перехід учителів в інші системи, міграція в межах району, області республіки і ряд інших факторів негативно впливали на якість навчально-виховного процесу в школі, ускладнювали і загострювали кадрову проблему сільських шкіл.

Більшість шкіл були неспроможними забезпечити побут молодого спеціаліста, який прибув за направленням. За станом на 1 січня 1986 р. близько 13 тис. вчителів сільської місцевості проживали в орендованих квартирах¹⁵.

Пришкольні приміщення (там, де вони були) не відповідали елементарним житлово-санітарним нормам. Через це прибулі випускники педагогічних навчальних закладів змушені були жити "кутки" або, в кращому випадку, – кімнату у односельців. Досить часто влаштуватися на окрему квартиру поблизу школи не було можливості. Побудовані вчителями, які брали кредит, квартири були, як правило, однокімнатні¹⁶.

Важливою умовою закріплення учителів на селі було і є подальше вдосконалення системи організації їхньої праці. У досліджуваній період розмір ставок вчителів встановлювався з урахуванням

освіти і стажу педагогічної роботи. Однак у рівні кваліфікації працівників з однаковим стажем і освітою спостерігалася велика різниця. Це виявлялося, зокрема, у якості викладання, ставленні до підвищення кваліфікації та педагогічної майстерності, в участі у позашкільній роботі з дітьми і в громадській роботі. Існуюча система оплати праці вчителя не забезпечувала, на наш погляд, матеріального стимулювання його діяльності.

Слід відзначити, що середньомісячна заробітна плата працівників освіти збільшувалася повільно і становила в середньому 85% від середнього рівня зарплати в народному господарстві¹⁷.

На виконання основних напрямків реформи загальноосвітньої школи і професійної школи ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР прийняли ряд постанов. Зокрема було прийнято постанову про підвищення з 1 вересня 1984 р. зарплати вчителям та іншим працівникам народної освіти у середньому на 30-35%¹⁸.

Однак диспропорція в заробітній платі вчителям і інших категорій працівників народного господарства залишилася.

Уяву про заробітну плату учителів сільських шкіл дають статистичні дані про середню заробітну плату працівників народної освіти. Вона становила: у 1960 р. – 71.9 крб., в 1970 – 105 крб., в 1975 р. – 121.7 крб., 1980 р – 130 крб, в 1985 р. – 142.7 крб¹⁹. Щоправда, хоч і мінімально, але платня вчителів була вищою від платні лікарів та працівників культури. Водночас вона була меншою від заробітної плати спеціалістів сільського господарства.

Разом з тим, статистичний аналіз складу вчительства, що характеризує його соціальний розвиток з кількісно-якісного боку, виявив ряд тенденцій.

Перш за все, нерівномірно, але в педагогічних колективах загальноосвітніх сільських шкіл зростала кількість спеціалістів з вищою освітою. Проте ця тенденція реалізувалася на фоні фемінізації і постаріння цього заgonу сільської інтелігенції.

У досліджуваний період частка жінок серед учителів стійко трималась на рівні 80%²⁰.

На державному рівні проблему нейтралізації впливу "фемінізації" вчительства на якість формування школярів як особистостей намагалися розв'язати за рахунок вольових рішень і методів роботи. Було введено "регулювання статевого складу", а при зараховуванні до педагогічних вnz перевагу при прийомі надавали чоловікам.

Однак, здобувши вищу освіту чоловіки часто не працювали в школі у зв'язку з низькою заробітною платою. Проблема жінки і чоловіка в учительському колективі і нині потребує вивчення вчених, психологів, соціологів. З 1960/61 по 1984/85 навчальні роки відносна чисельність чоловіків-учителів хімії збільшилася на 3.2 пункти (з 2.3% до 5.5%), учителів іноземних мов – на 2.9 пункти (з 9.0% до 11.9%), фізики і математики – на 2.3 пункти (з 26% до 29.3%). Чисельність учителів біології (природознавства) і географії, при цьому зменшилася на 5.4 пункти – з 18.4 до 13%, учителів російської та української мови і літератури на 2.1 пункти – з 23.7% до 21.6²⁰.

У 1960/61 навчальному році в складі педагогічних колективів сільських шкіл України було всього 7% ветеранів-учителів з педагогічним стажем 25 і більше років. До 1970 р. цей показник підвищився утричі і склав 22%. За даними 1984/85 р. найбільше ветеранів працювало саме в сільській місцевості.

Частка молодих учителів зі стажем роботи до 5 років склала у сільських школах республіки в 1960/61 навчальному році 17% чисельності педагогічних колективів сільських шкіл і збільшилась до 1970 р. на 1%²¹.

Педагогічний персонал міських шкіл також "старів", але суттєво повільніше; з 1961 по 1970 рр доля ветеранів в його складі збільшилася не на 15.9 пункту, як на селі, а лише на 5.9 пункту²².

Треба зважати те, що "фемінізація педагогічної праці позначається на навчально-виховній роботі школи. Міграція жінок-учителів у зв'язку із одруженням, доглядом за дитиною зумовлюють труднощі у прогнозуванні забезпечення шкіл кадрами. При обчислюванні перспектив потреби в педагогічних кадрах необхідно враховувати і зміни в змісті і умовах праці, в ступені соціальної значимості, рівня винагороди за свою працю тощо, обумовлює зростання або зниження привабливості професії.

Не слід забувати, що існують ще і психолого-педагогічні причини руху міграції учителів загальноосвітніх шкіл. Це стосувалося, як показало дослідження, жінок. Однією з причин зміни місця роботи були труднощі у створенні сім'ї. Закінчивши у 22-25 років педагогічний вnz, вчителька прагнула мати власну сім'ю. Проте внаслідок урбанізації багато чоловіків переходять на роботу до міста. До того ж і культурно-інтелектуальні запити молодих учительок з вищою освітою часто були вищими ніж чоловіків, які залишилися на селі.

В Україні є багато малих населених пунктів. Школи в них мали низьку матеріально-технічну базу, як правило, були малокомплектними і, як результат, – учні сільських шкіл не мали можливості отримувати належний рівень знань. Через це учителі-предметники не мали належного навантаження, а, отже, виникали труднощі у забезпеченні сільських шкіл кваліфікованими кадрами.

Достойного виходу з цього становища, на жаль, так і не було знайдено.

На перешкоді стали нестача шкільних приміщень, погані шляхи сполучення, відсутність транспорту.

Відавати дітей з домівок до шкіл-інтернатів у райцентрах або у великих селах, де були повнокомплектні школи, батьки не бажали. І це зрозуміло: дітям потрібний догляд і батьківське виховання.

Таке становище в школі викликало невдоволення батьків, аж до різкого протесту²³.

Як правило, закриття школи вело до виїзду, в першу чергу, вчителів, а незабаром й інших жителів села в місто. Таким чином, село ставало неперспективним, це вело до ліквідації малих сіл і хуторів.

У досліджуваній період стабільність кадрів сільської вчительської інтелігенції ставало і складною проблемою. По-перше, за час навчання у внз значна частина майбутніх педагогів урбанізувалася. Важливою причиною такої міграції молодих учителів була неясність перспектив творчого росту в умовах села. І тому, на нашу думку, необхідно, щоб майбутній сільський вчитель знав свої конкретні перспективи: а) у професійному рості, б) у задоволенні наукових інтересів, у громадській роботі, в) в організації побуту і дозвілля. Адже навіть невелика за кількістю учнів і вчителів школа могла б бути осередком освіти, стримувати міграцію сільського населення.

Професійна адаптація молодого вчителя, як і будь-якого молодого спеціаліста, багатогранна і складна. Разом з тим, програми вищих педагогічних закладів передбачали лише фахову підготовку спеціаліста. Наприклад, інколи серед причин міграції поряд з іншими трапляється і така, як конфлікт молодого вчителя з вчительським колективом, який уже мав певний уклад і який уже відстав від нових методик. Цьому ж була підпорядкована і уведена Міністерством освіти СРСР річна стажерська практика випускників педвнз. Вона пов'язана з багатьма життєвими ситуаціями. Ідею збереження малокомплектних шкіл необхідно підтримати. Для виконання такої програми, перш за все, слід забезпечити підготовку вчителів широкого профілю, який був би здатний викладати одночасно за програмою початкової школи і вести певні предмети, викладати кілька предметів.

Підвищення кваліфікації учителів сільських шкіл здійснювали на всіх рівнях: республіканському, обласному, районному, шкільному. Опора була зроблена на обласні курси перепідготовки вчителів²⁴. Однак ця робота була сліпо запозичена з практики роботи в РСФСР і ефективність її в кінцевому рахунку була низькою. Вона практично не відповідала вимогам часу, науковим знанням із спеціальності та педагогічної майстерності. Велика частина часу витрачалася на схоластичне вивчення теорії марксизму-ленінізму. По суті, така форма роботи нічим не відрізнялася від попередніх років радянського періоду. Певною спробою компенсувати наявні недоліки з підвищення кваліфікації вчителів була організація опорних шкіл і шкіл передового досвіду у сільській місцевості²⁵. Наприклад, у Кіровоградській області в зв'язку з тим, що деякі школи знаходились на відстані 50-80 км від районних центрів, для поліпшення організації навчання учителів району були поділені на зони 4-5 в кожному районі. У кожному з цих районів була організована опорна школа з підвищення кваліфікації учителів і школа передового досвіду. Позитивним прикладом роботи опорної школи стала школа, якою керував і де вчителював В. Сухомлинський²⁶.

Вищий рівень перепідготовки вчителів давали курси при університетах і внз, в першу чергу педагогічних.

В цілому система перепідготовки вчителів була недосконалою і на сьогоднішній день потребує корінної реформи з орієнтацією на світовий, в першу чергу, європейський досвід.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Маринич. Сельская школа на подъеме // Народное образование. – 1975. – № 7 – С.10.; 2. Народне господарство Української РСР. Ювілейний статистичний щорічник. – К., 1987. – С. 312.; 3. Народна освіта і педагогічна наука в Українській РСР у 10-й п'ятирічці. – К., 1981. – С. 274.; 4. Народне господарство Української РСР: Ювілейний статистичний щорічник. – К., 1987. – С.312.; 5. Маринич А. Сельская школа на подъеме // Народное образование. – 1975. – №7. – С.13.; 6. Козак В.Е., Верхова Л.Г. Синенько А.І.

.....
Матеріальна база сільської школи – К., 1979 – С.74.; 7. Народна освіта і педагогічна наука в Українській РСР у Х-й п'ятирічці. – К., 1981 – С.274.70.; Развитие народного образования в Украинской ССР в 1981-83 гг. – Женева, 1984. – С.68.; 8. Андрійський М. Про стабілізацію педагогічних кадрів у загальноосвітніх шкіл //Радянська школа. – 1974. – №7. – С.97.; 9.ЦДАГО України – Ф. I. – Оп. 257. – Спр. 411 – Арк. 127.; 10. Доповідь Міністра освіти М. Згуровського на парламентських слуханнях про стан освіти в Україні // Освіта. – 1995. – 22 лютого.; 11. Усувати недоліки йти вперед // Радянська освіта – 1986 – 11 березня.; 12. Там само; 13. Николенко Д.Ф., Шкиль М.И. Становление учителя. – К., 1986 – С. 25, 45.; 14. Андрійський М. Про стабілізацію педагогічних кадрів загальноосвітніх шкіл.// Радянська школа – 1974. – №7 – С.97.; 15. Ніколаєнко В.Ю. Піклування радянської держави про піднесення добробуту і підвищення ідейно-політичного та професійного рівня вчителів /60-80-ті рр. / Укр. істор. журнал. – 1987. – №2. – С.57.; 16. Реформе школи - партийную заботу. – К., 1985 – С.13-14.; 17. ЦДАГО України – Ф. I. – Оп. 327 – Спр. 289. – Арк. 141.; 18. СССР в цифрах. 1976 г. – М., 1977. – С.182-183.; 19. Педагогические кадры школ на 1 октября 1982 г. (Стат. материал в помощь работникам народного образования) – М., 1983.; 20. Народное хозяйство Украинской ССР.; Статистический ежегодник. – К., 1986 – С.324. 20. Народне господарство Української РСР Ювілейний статистичний щорічник. – К., 1987 – С.310.; 21. Народное хозяйство Украинской ССР в 1985 г.: Статистический ежегодник. – К., 1986 – С.244; Архів МО України – Ф. 166. – Оп. 15. – Спр. 6788 – Арк. 158.; 22. Народна освіта, наука і культура в Українській РСР. – К., 1973. – С.34.; 23. ЦДАГО України. – Ф. 166. – Оп. 15. – Спр. 3319 – Арк. 32; Архів МО України. – Ф. 166. – Оп. 15. – Спр. 7284. – Арк. 14.; 24. ЦДАГО України. – Ф. 166 – Оп. 227. – Спр. 299. – Арк. 2.; 25. Довгаль Ф. Підвищення кваліфікації учительських кадрів на Україні в 1959/60 рр.// Питання історії народів в СРСР. – Вип. 11. – Харків, 1971. – С.111; ЦДАГО України – Ф. 1. – Оп. 227, Спр. 1022. – Арк. 84.; 26. Чернишов О.В. Школам – кваліфіковану допомогу// Кіровоградська правда. – 1963. – 15 березня; Державний архів Кіровоградської області – Ф.429 – Оп. 9. – Спр. 629. – Арк. 3-4.

Г.А. Гарбар

КУЛЬТУРА ГОСТИННОСТІ НА МАТЕРІАЛІ ВНУТРІШНЬОГО ТУРИЗМУ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ 70-Х-ПОЧАТКУ 80-Х РР. ХХ СТОЛІТТЯ

Культура обслуговування туристів і екскурсантів, на відміну від загальної культури обслуговування, може бути визначена як культура гостинності, під якою розуміється якість обслуговування туристів та екскурсантів при наданні їм не тільки послуг під час подорожі, тобто в транспорті, а при наданні послуг тимчасового розміщення (у готелях, туристських базах тощо); послуг харчування (у ресторанах, кафе, їдальнях, буфетах), у закладах культури, відпочинку, закладах, які надають розважальні послуги.

Рівень комфорту в процесі здійснення туристичної подорожі часто залежить від організації подорожі, роботи гідів, перекладачів, екскурсодів, рестораторів, працівників туристських баз чи будинків відпочинку. На сьогодні це є однією з вимог до працівників сфери туризму, зокрема вітчизняної. А які ж традиції існували у цьому напрямку роботи за радянських часів, якою була практика здійснення туризму, наскільки вона задовільняла радянських туристів, що подорожували територією власної країни?

Відповідь на ці питання спробуємо знайти на основі аналізу архівних документів з періоду, на який припадає найбільший розквіт радянського туризму, – кінець 70-х - перша половина 80-х рр. ХХ ст. Звернення до архівів необхідні тому, що, хоча дослідження історії вітчизняного туризму й розпочалися (В. Федорченко, Т. Дьорова)¹, проте в ній залишається ще дуже багато „білих плям”, серед яких і це питання.

Таким чином, мета статті полягає у тому, щоб з'ясувати, якою була культура гостинності в контексті здійснення радянськими громадянами внутрішнього туризму.

Внутрішнім туризмом, тобто туризмом в межах країни, опікувалися профспілки в особі Центральної ради з туризму (з 1969 р. Центральна рада з туризму та екскурсій) та її республіканських, обласних (крайових) структур – рад з туризму та екскурсій. На Україні вищою ланкою цієї структури стала Українська республіканська рада з туризму та екскурсій – УРПТЕ.

Розвиток вітчизняного туризму в сімдесяті роки відбувався в світлі стратегічних напрямів, що їх було визначено у спільній постанові Центрального Комітету КПРС, Ради Міністрів СРСР і ВЦРПС „Про заходи з подальшого розвитку туризму та екскурсій в країні” від 30 травня 1969 р.

Зафіксувавши у преамбулі постанови, що туризм та екскурсії є „не тільки формою відпочинку, але й важливим засобом підвищення культурного рівня та ідейно-політичного виховання населення”. ЦК КПРС, РМ СРСР, ВЦРПС звертали увагу на те, що деякі партійні, державні, профспілкові, комсомольські органи „...мало приділяють увагу підвищенню культури обслуговування туристів і екскурсантів...”. Тому серед інших завдань постановлялося: